

BRONSÄLDERSHUS I SATAKUNTA

Ju mer man här i Finland närmar sig historisk tid, desto knappare ställer sig våra kunskaper om de förhistoriska byggformerna; undantag från regeln bildar de på Åland talrika husgrunderna från järnåldern. Hyddbottnar från stenåldern, speciellt från den kamkeramiska tiden, är icke så särdeles sällsynta. Sällsynta är däremot byggnadsfynden från bronsåldern. År 1954 var C.F.Meinander i tillfälle, att framvisa ett lysande undantag, lämningar av ett fiskeläge från den sena bronsåldern i Otterböte, Kökar; övriga konstaterade byggnadslämningar var antingen bristfälligt bevarade eller i övrigt så föga kända, att en närmare behandling av bronsålderns byggnader icke varit möjlig. Synnerligen välkomna för forskningen var därför de husgrunder från bronsåldern, som framkommit vid de, åren 1960–61 och 1963–64 i Satakunnan Museos regi (Satakunda landskapsmuseum), utförda grävningarna i Kivialho by i Nakkila socken.

Forskningsobjektet är beläget norr om odlingsområdet i byn Kivialho, fågelvägen 13–14 km från Björneborg i riktning ostnordost, 5 km norr om Kumo älvs nuvarande fåra. På den skogsås, som omger åkerfältet på tre sidor, ligger tre stenrösgrupper på ett avstånd av 200–400 m från varandra. Terrängen är ojämn och synnerligen stenig. Alla tre fyndplatser befinner sig ovanom kartbladets 30 meters kurva (30 m ö.h.). Den i detta sammanhang mest intressanta, mellersta gruppen omfattar 12 rösen, två husgrunder samt ett kulturlager, på vilket byggts ett gravröse; dessa fornlämningar bildar ett ca. 150 m långt bälte.

Den första husgrunden hittades på backkrönet, på en plats omgiven av fyra gravrösen i halvbåge, på ett avstånd från densamma av 6–20 m. Intresset väcktes, då ett några kvadratmeter stort område, som kunde ha varit för ändamålet speciellt avplanat påträffades. En undersökning utvisade förefintligheten av ett brunt kulturlager, vilket i norr utsträckte sig till kanten av en mindre brant. De slutliga måtten visade sig vara längd 10 m, bredd 8 m, med en tjocklek i mittdelen av ca. 15 cm. Jordmånen var fint stenblandat grus. Några under ett torvlager framkomna sandstensskivor bildade en tämligen regelbunden kvadrat, med sidorna 4–4,2 m. Norr om kvadraten, på ett avstånd av 1,5–2 m, konstaterades befintligheten av en separat rad sandstensskivor. Radens riktning avvek i viss mån från riktningen på kvadratens närmaste sida och befann den sig alldeles i kanten av backkrönets krökning. Mellan denna rad och fyrkanten fanns en om gatustenläggning påminnande, ej nedsotad stenläggning.

Kvadratens sidor och den separata stenraden har med största säkerhet använts som grund för väggarna, som en lätt stenfot. Byggnaden har sålunda varit uppdelad i två rum. Byggnaden har på sin tid brunnit ned och väggarna störtat inåt, vilket påvisas av den rikliga mängd lerklining, som återfanns inom stenfyrkanten; av avtrycken i lerbitarna att döma, framgår att stommen för väggarna utgjorts av stående störar samt mellan dessa vågrätt flätade grenar av fingertjocklek; träkonstruktionen har sedan tätats med lera. Väggarna till rummet i norr har icke tätats, vilket framgår av, att området mellan fyrkanten och den separata stenraden, var helt fri från dylika lerbitar. På detta område var även i övrigt kulturlagret tämligen fattigt, i motsats till fyrkantens, som utvisade ett rikhaltigt innehåll; i huvudrummet fanns jordgolvet, i det andra rummet var golvet delvis stenlagt.

En i mitten av fyrkanten befintlig ca. 25 cm vid sotansamling torde utgöra lämningarna av en takstolpe; taket har synbarligen varit firsidigt, då vid väggarna icke kunde konstateras spår av takstötter. I kulturlagret på östra sidan om takstolpen fanns rödbränd jord: tydlig själva härdplatsen; frånvaron av sot tyder på, att härden haft lerbotten. Dörrens placering framgår icke med full säkerhet, men det förefaller naturligt, att det mot norr belägna lilla rummet skulle ha utbyggs till förstuga och att det med lera rappade rummet skulle ha utgjort det egentliga boningsrummet.

Sistnämnda omständighet framgår även av fynden. I kulturlagret hittades 21 bitar av lerkärl, 3 flintstycken, 3 kvartsföremål samt fyrtioalet slagskärvor av kvarts; fynden var allmänt sett sparsamma, vilket visar en antydning om hygien. Slagskärvorna av kvarts hittades ytterom fyrkanten: på grund av splittren och den risk de medförde, tillverkades kvarts-

föremålen icke — eller som jag hellre önskade säga — fick ej tillverkas i boningsrummet, utan endast invid väggen utanför. Övriga fynd gjordes i huvudsak på platsen för boningsrummet. Lerkärlsbitarna var oornrad keramik med slät yta, materialet av tät konsistens, till största delen härrörande från låga kärl, med insvängd hals eller i form av en dubbelkon. Kärltypen är hemma från Lausitz-kulturens område, från vilket den, under senare delen av bronsåldern, utbreder sig i Skandinavien, Ost-Baltikum samt Finland. På Tjärnan boplats i Saltvik förekommer dylik keramik i samband med en bronsnål från V perioden, fastän en något tidigare datering även torde vara tänkbar, och å andra sidan har kärltypen i praktiken bevarats på södra sidan av Finska viken ända fram till mitten av järnåldern. Oaktat att dateringen av kärlformerna icke kan utföras noggrannare, är det här knappast skäl att betvivla, att de tillhör bronsålderns senare del, helt kanske just V perioden, till vilken hör de flesta — på ett undantag när — med full säkerhet daterade gravarna. Av de gravar, som omgav husgrunden, innehöll en till V perioden daterbar, torderad halsring med utåtrullade ändar; de övriga gravarna innehöll inga daterbara fynd.

Under ovannämnda — närmast husgrunden befintliga — gravröse konstaterades lika så ett kulturlager, ur vilket dock ej kunde utläsas konstruktiva detaljer, som skulle kunna tillhöra det här huset. Till sin utsträckning var kulturlagret ungefär lika stort och torde sålunda ha utgjort golvet till en liknande byggnad; lerklining, som skulle betyda, att byggnaden brunnit, kunde ej påvisas. Däremot tillvaratogs en hel hop föremål: brottstycken av bronsföremål, troligen den avbrutna tången till ett svärd, 11 gjutformsdelar, åtminstone i ett fall en del av gjutformen till ett ringformigt föremål, en kantdel av en smältdegel, ca. 200 lerkärlsbitar, 6 flintelddon eller andra flintföremål, 18 flintskärvor, 23 kvarts- och kvartsitföremål, 275 slagskärvor av vilka en kvartsit och sten, de övriga kvarts. Därtill fanns i kulturlagret avtrubbade brända benskärvor, vilka tydligt avvek från brandgravarnas skarpkantade benskärvor. En del av lerkärlsbitarna tillhör liknande kärl som i den tidigare nämnda lerväggsbyggnaden, och kan således det under gravröset befintliga kulturlagret dateras till senare delen av bronsåldern; ehuru det är arkeologiskt sett samtida med lerväggsbyggnaden, är vi icke i stånd att avgöra om byggnaderna varit i samtidig användning. Däremot utvisar fynden, att denna byggnad haft funktion av såväl gjuteri som verkstad, men troligen även som bostad och är sålunda till sin natur i viss mån avvikande från lerväggsbyggnaden. Det ovanpå kulturlagret byggda gravröset var helt fyndfritt och gav ej rum för datering.

Den tredje husgrunden hittades ungefär 30 m från lerväggsbyggnaden, i östlig riktning, på en plats, ovanför vilken, på ca 20 meters avstånd, låg ett sållsynt ståtligt gravkummel och nedanför, på något mindre avstånd, ett mindre gravröse. Husgrunden befann sig på en liten terrass, på så sätt, att dess sydvägg var byggd alldeles intill terrassens yttre kant.

Grunden låg tämligen exakt i riktning öst-väst, med yttermätten längd 16,8 m, bredd 8,2 m. Motsvarande innermått var 12,5–13,5 m och 5–5,5 m; den egentliga golvytan blir sålunda ca 70 m². Till byggnadens östra del anslöt sig en ca. 6 m lång och 6–8 m bred jämnad plats, en speciellt för ändamålet utjämnad gårdsplan, vilken kantades av uppradade stenar, som följde terrassens yttre kontur.

Husgrundens form var i stort sett rektangulär, med de västliga knutarna något avrundade. Husgrundens märkligaste avsnitt utgjorde den under väggarna byggda låga jord- och stenblandade vallen, en stengrund, som för de norra och västra väggarnas del var mycket omsorgsfullt utförd; den norra väggens ytterkontur var till största del nästan rät. Den norra väggens stengrund var ca. 2 m bred, i östra ändan något oregelbunden och smalare. Den var byggd av större stenar, med delvis i dessas mellanrum omsorgsfullt insatta mindre stenar, med jord som fyllde mellanrummen. Den övre ytan var tämligen ojämn så att de största stenarna höjde sig ända till en halv meter över de övriga. Den västliga sidans stengrund var 1,6–2,9 m bred, byggd av något mindre stenar. Sydsidans stengrund var betydligt smalare och mera planlös, delvis med öppna mellanrum och ojämn, och den östra sidans stengrund var ännu glesare, så att sammanhängande byggnadsgrund saknades.

De norra och västra sidornas stengrunder tyder på tjocka väggar. Av ojämnheterna i grunden att döma har byggnadsämnet varit torv. Några på nordväggens stenläggning samt där bredvid funna sotfläckar kan utgöra spår av väggens trästomme; i likhet med lerväggs-huset torde även denna byggnad ha brunnit ned. Den mot syd vättande väggens konstruktion är mera problematisk. De från husgrundens västra del funna brända lerbitarna härrör dels från den grenflätade väggen, varav man kan sluta sig till, att sydväggen till sin västliga del skulle ha varit en med lera tätad grenflätad vägg, men då lerklining nästan helt saknas från dess östliga del, torde icke sydväggens mellersta och östliga del ha varit tätade med lera. Den östra väggens konstruktion är ännu mera problematisk; på grund av, att grundstenar

helt saknas, kunde man tänka sig, att i ostgaveln över huvud icke funnits någon vägg av samma tunga konstruktion som i de övriga väggarna. Kulturlagret begränsade sig till det av grundstenar begränsade området. I den östra och mellersta delen av huset var lagret tunnt eller endast några centimeter, medan det i den västra delen var ända upp till 20 cm tjockt; färgen smutsbrun. Den kraftigt färgade västra delen av lagret avvek tydligt från de övriga delarna; gränsen, vilken framträder som en linje vinkelrätt mot långsidornas stengrunder, innebär synbarligen en inre rumsuppdelning. Ett kulturlager har utbildats i boningsrummets jordgolv, och boningsrummet, vars golvyta är ca. 20 m², har sålunda befunnit sig i husets västra del. Av funna lerbitar att döma, har boningsrummets östra vägg — husets inre mellanvägg — synbarligen varit flätad av grenar och därefter tätad med lera. Den ungefär 1 m breda dörröppningen synes ha befunnit sig i väggen mot söder, mellan glest belägna grundstenar, där även förekomsten av lerklining var knapp. Placeringen av bostadens hård kunde ej närmare fastslås; frånvaron av sotrester, men förekomsten av talrika brända lerbitar, vilka icke bar märke av grenflätverk, ger anledning till antagandet, att hårdens varit försedd med lerbotten.

Husetts mellersta och östliga utrymmen har knappast använts till att bo i. Kulturlagret i denna ungefär 8 m långa del var tunnt och såväl väggrunden som spår efter takkonstruktioner, syftar på ett avvikande byggnadssätt. Bristen på fynd av lerbitar från sydväggens mellersta och östra del utvisar, att denna icke tätats med lera; möjligen är det fråga om en vägg av torv, vars stengrund utförts med mindre omsorg; om den östra gaveln nämndes, att stengrund nästan helt saknades. I husets mellersta och östliga del hittades 9 stolphål med stenskoning. Av dessa bildade de tre östligaste en tvärliggande rad intill husgaveln, de följande tre en liknande rad ett par meter längre mot väst. De övriga stolphålen var mera oregelbundet belägna, med undantag för det västligaste hålet, som befann sig på husets långsgående mittaxel.

En byggnad av denna längd förutsätter tydligen användningen av sadeltak (med takås), men i detta fall är lösningen i viss mån problematisk. Takets västra del har synbarligen byggts med långsgående takåsbalk och omgivande väggar som stöd, i vilket fall det västligaste (ensamma) stolphålet tydligen kan definieras som platsen för takåsbalkens bärstolpe, isynnerhet som alla övriga tecken på bärkonstruktioner i denna del av huset saknas. Takåsbalkens västra ända har tydligen vilat på västra gavelväggen, som kanske just av denna orsak byggts så exceptionellt bred, som stengrunden synes utvisa. Med stöd av ovan gestaltade konstruktion, har boningsrummet gjorts rymligt och alla på utrymmet inskränkande pelare har kunnat lämnas bort. Takkonstruktionen i husets östra del har varit avvikande. Av de tvärliggande stolphålsraderna att döma, har taket synbarligen uppburits av ovanpå bärstolpraderna placerade (triangelformade) takstolar, detta eventuellt av det skälet, att man icke kunnat låta de — som jag skulle antaga — svagare väggarna uppbära takets betydliga tyngd. Å andra sidan kan man resonera sig till, att bärstolparna i denna del av huset icke i samma mån varit till förfång visavi rumsdispositionen, vad mera är: de har kunnat dikteras av behovet. Stolpraderna uppdelar nämligen det stora utrymmet i tvåled, och dessutom observerades till sydväggens östliga del anslutna, tvärgående stensättningar, vilka ser ut att bilda fyrkantiga konturer. Man kan tänka sig, att det här varit fråga om spiltor för t.ex. korellerbås för kalvar och får; detta går sålunda att föreställa sig, men icke att bevisa. Byggnadens storlek — som i våra förhållanden är rentav förvånansvärd — jämte de av mig ovan beskrivna omständigheterna, ger i varje fall skäl till antagandet, att det är fråga om en kombination av bostad och fåhus, en hustyp, som i Skandinavien är känd åtminstone sedan förromersk tid, men som av allt att döma har utvecklats redan under bronsåldern.

Långhuset i Kivialho kan visserligen icke med större noggrannhet dateras då fynden är så knapphändiga, att hos skeptikerna kan uppstå tvivel. I husgrunden hittades ca. 150 lerkärlsbitar, för det mesta i mindre smulor och utan ornering, 15 kvartsföremål eller -slag-skärvor, 5 flintbitar, ett par hundra brända benskärvor, en undre malsten, som synes ha befunnit sig under eller invid sydväggen samt en kubformad övre malsten. Till sin sammansättning är föremålen från detta hus av samma slag, som de från lerväggshuset och även fyndmiljön syftar på samma tid. Ur det från huset ca. 20 m åt norr belägna, ståtliga gravkumlet, vilket innehöll fem brandgravar, hittades tvenne pincetter från V perioden. De övriga fynden ger ej heller anledning till tidigare eller senare datering. Å andra sidan har, redan vid bronsålderns slut, strandlinjen här förflyttats flera hundra meter utåt och även uppslamningen har försvårat fisket. Därför har bosättningen på denna plats knappast kunnat i högre grad sträcka sig in på VI perioden; om ock de funna malstenarna tyder på, att lantbruket bildat en egen sektor vid anskaffandet av föda, har odling i denna steniga terräng icke i den mån kunnat

bedrivs, att bosättningen helt kunnat ställa sig oberoende av fisket och kvarbli i inlandet.

Bästa åhörare! Temat för mitt föredrag skulle egentligen fordra en genomgång även av övriga, i Satakunda kända boplatslämningar från bronsåldern. Då min avsikt är, att senare utföra en undersökning av bosättningen under metallåldern i Kumo älvs daltaland, lämnar jag en närmare jämförelse till en senare tidpunkt och nöjer mig med denna översikt och tolkning av byggnadslämningarna i Kivialho by.